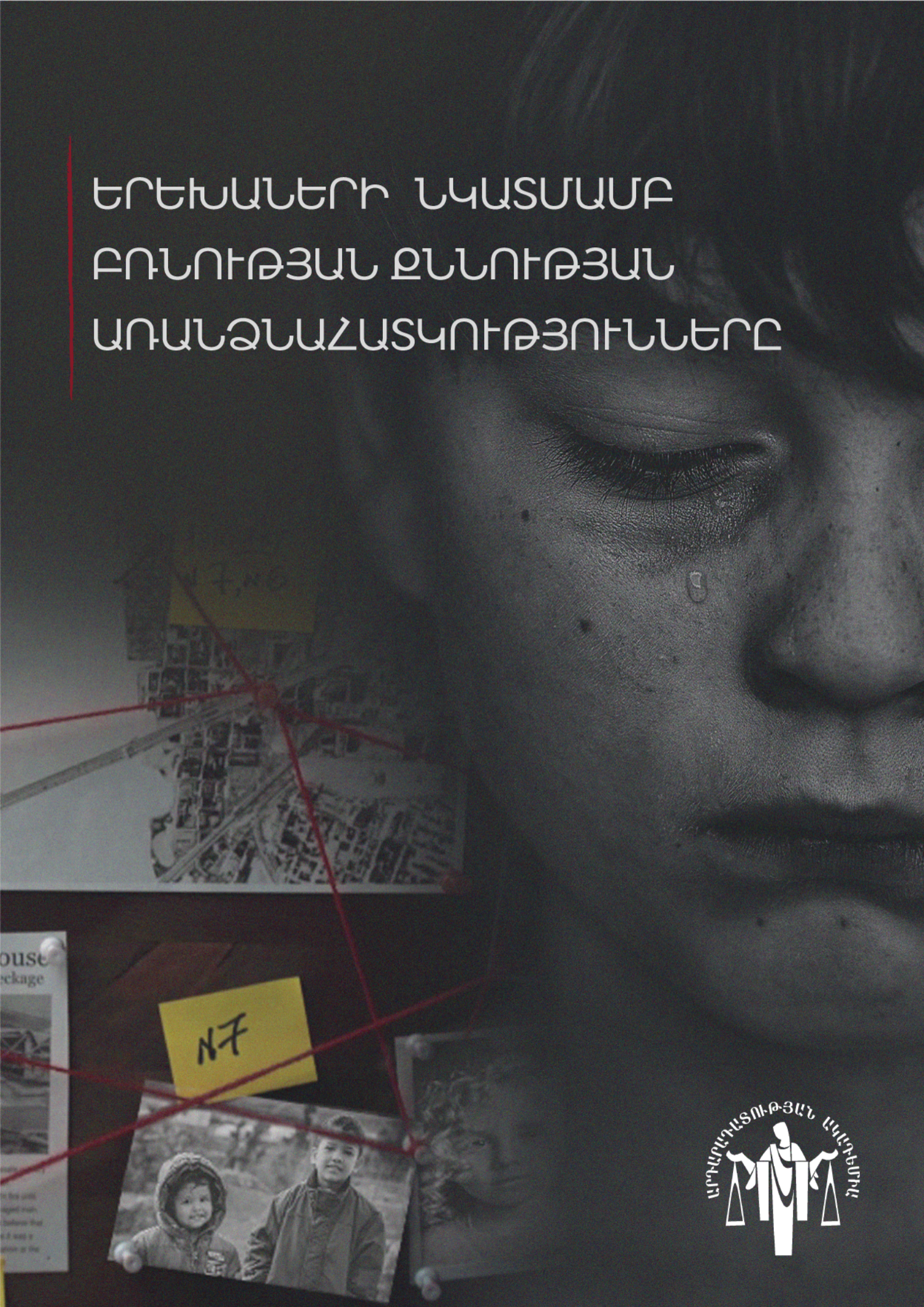

ԵՐԵԽԱՆԵՐԻ ՆԿԱՏՄԱՍԲ
ԲՈՆՈՒԹՅԱՆ ԸՆՆՈՒԹՅԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

ԴԱՍ 7

ԲՈՒՆՈՒԹՅԱՆ ԵՆԹԱՐԿՎԱԾ ԵՐԵՒԱՆՆԵՐԻ ՀԱՐՑԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱԳԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Այս դասի (մոտիվացնող ներածական տեսանյութ+դասի տեքստ+բառարան+ինքնաստուգիչ հարցեր) յուրացման համար անհրաժեշտ է **240 րոպե / 4 ժամ:**

ՄՈՏԻՎԱՑՆՈՂ ՆԵՐԱԾԱԿԱՆ ՏԵՍԱՆՅՈՒԹ
(Հասանելի է Արդարադատության ակադեմիայի կայքի հեռաուսուցման բաժնում):

Հաշվի առնելով բռնության ենթարկված երեխայի հնարավոր հոգետրավմատիկ վիճակը՝ երեխաների հարցաքննության հիմնական նպատակներն երկուսն են.

1. բացահայտել և հավաքագրել բռնության վերաբերյալ ամբողջական և հավաստի տեղեկություններ,
2. պաշտպանել երեխայի հոգեբանական բարօրությունը, որն արդեն լրջորեն վնասվել է բռնությամբ կամ դրա փորձով:

Երեխայի հարցաքննության գրագետ իրականացումը բացառիկ կարևոր է, քանի որ շատ հաճախ երեխան միակն է, ով կարող է տալ պատահաժի վերաբերյալ հուսալի տեղեկություն: Մյուս կողմից, երեխայի նկատմամբ բռնություն կատարածների մի մասը չի ստանում համարժեք պատիժ, քանի որ երեխայի հարցաքննությունը չի կառուցվում

Մինչև 10 րոպե

Ուշադրությամբ կարդացե՛ք տեքստը (օգտվելով բառարանից) և այն յուրացնելուց հետո միայն անցե՛ք ինքնաստուգիչ հարցերին:

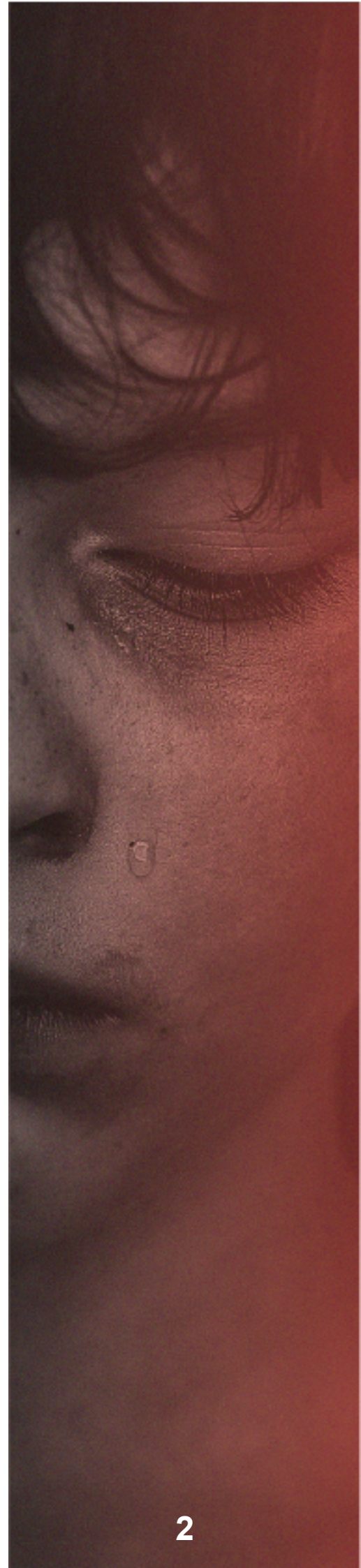
Մինչև 175 րոպե

անհրաժեշտ գրագիտությամբ, ինչի հետևանքով ստացվում են անբավարար տեղեկություններ:

Արդարադատական համակարգը կարիք ունի, որպեսզի վկա կամ տուժող երեխան լինի «վստահելի վկա» և առանց հետաձգման տրամադրի հստակ ու ժամանակագրորեն ճշգրիտ վկայություն իրադարձության վերաբերյալ: Իսկ ո՞վ կարող է համարվել «վստահելի վկա»: Վկայի վստահելի լինելը ենթադրում է, որ նա.

- հնարավորինս ամբողջովին և ճշգրիտ հաշիվ է տալիս պատահածի մասին,
- տարբերակում է ճշմարտությունն ու սուտը,
- խնդրում է պարզաբանում, երբ չի հասկանում հարցը, և ոչ թե պատասխանում է պատահական կամ դրդված հարցաքննողին գոհացնելու կարիքով,
- զգում և դիմադրում է ուղղորդող հարցերին՝ դրանով իսկ թույլ չտալով, որ իրեն շփոթեցնեն:

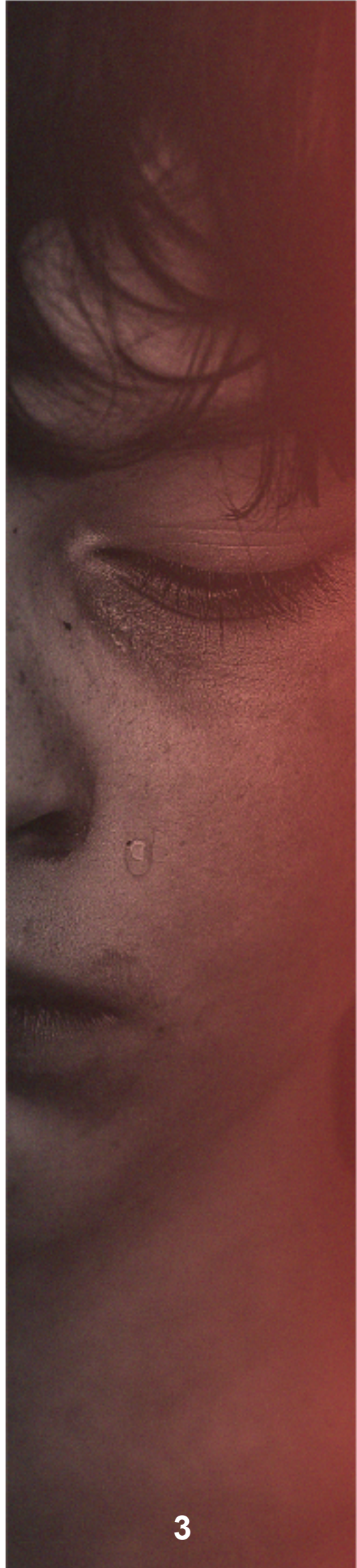
Իրականում, երբ երեխան հարցաքննվում է, կարող են ի հայտ գալ մի շարք բարդություններ, որոնք, սակայն կարող են մնալ չնկատված՝ հարցաքննությունն իրականացնողների համար: Այդ բարդությունները բացասաբար են ազդում երեխայի վրա և կարող են նպաստել պակաս ամբողջական և հուսալի վկայություններ տալուն: Օրինակ, օտար և անսովոր միջավայրում գտնվելը երեխային դարձնում է չափազանց զգայուն, ինչը ներազդում է նրա կողմից տրվող տեղեկությունների ճշգրտության վրա: Ավելին, երբ խոսվում է զգայուն թեմայի մասին, ոչ

ճիշտ ձևակերպված հարցերը վտանգում են տրվող պատասխանի հավաստիությունը, իսկ սխալ տրված հարցերը վերակենդանացնում են երեխայի տրավմատիկ փորձը, և վերջինս ասես ստիպված է լինում իրեն «կրկին զոհ» զգալ (երկրորդային զոհականացում):

Հարցաքննությունը կառուցելիս բացառիկ կարևոր է հաշվի առնել երեխայի տարիքային զարգացման փուլի առանձնահատկությունները, քանի որ տարբեր տարիքի երեխաների մտածական և հուզական տարիքային հնարավորություններն ու դրսևորումներն ուղղակի ազդում և պայմանավորում են նրանց ընկալածի յուրացումը, վերամշակումը և հիշողության ու խոսքի մեջ վերարտադրությունը: Տարիքը երեխաների հիշողության հնարավորությունների առավել կարևոր պայմանավորող գործոնն է: Երեխայի տարիքը և զարգացման առանձնահատկություններն ազդում են նրա փորձի ընկալման և երկարատև հիշողության մեջ պահվող տեղեկությունների ծավալի վրա [1, 2]:

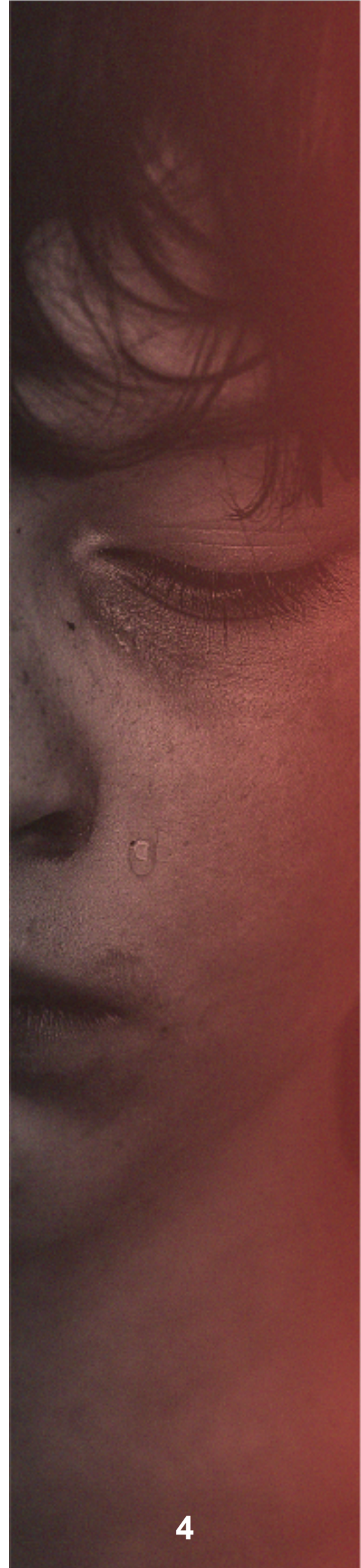
Մանկիկներն ու վաղ մանկական տարիքի երեխաները (մինչև 3 տարեկան) կարող են հիշել իրենց փորձը, ինչի մասին վկայում են նրանց արձագանքները մարդկանց, առարկաներին և միջավայրին, սակայն այդ վաղ հիշողությունները կապակցված չեն խոսքային նկարագրիչների հետ: Նույնիսկ եթե նրանք արդեն ունեն ձևավորված խոսք, նրանք քիչ չափով են ունակ իմաստավորելու անձանոթ փորձը, ունեն սահմանափակ բառապաշար

և դժվարանում են խոսել անցյալի մասին:

Մեծանալուն զուգահեռ երեխաների ուշադրության կենտրոնացումը բարելավվում է, և նրանք ավելի լավ են պատրաստված՝ հասկանալու, նկատելու առանձնահատուկ տարրեր և նկարագրելու իրենց փորձը խոսքով: Փոքր երեխաների հարցազրույցի ժամանակ բարդ է կենտրոնացնել նրանց ուշադրությունը և արդյունավետ տևողել նրանց հիշողությունները: Նրանք կարող են ուղղակի արձագանքել ծանոթ բառերին կամ պարզ արտահայտություններին՝ առանց անդրադառնալու ամբողջական հարցին, ընդունակ չեն դիտարկելու իրենց ընկալումները և հարցերին տրվող պատասխանները: Տարիքին զուգահեռ, երեխաների բնականոն զարգացումը և ստացած գիտելիքները բարելավվում են այս հմտությունները:

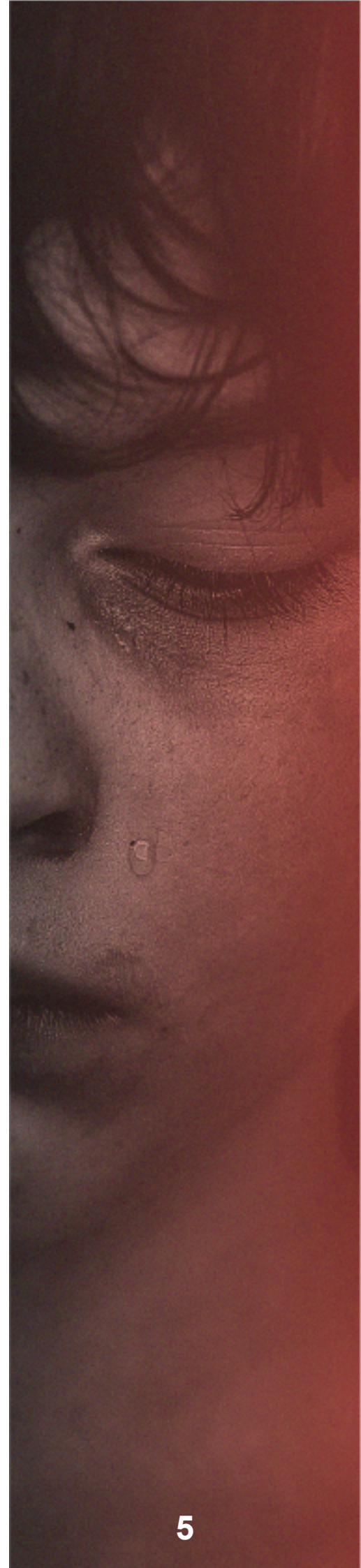
Փորձի մտապահումը կամ հիշելը դեռևս չեն երաշխավորում, որ երեխան կկարողանա այն նկարագրել ուրիշներին: Հարցաքննությունը երեխաների համար բարդ է, քանի որ այն ներառում է շատ տարբեր հաղորդակցական ձևանմուշներ և մանրամասներ ներկայացնելու անսովոր պահանջ: Փոքր երեխաները կարող են օգտագործել բառեր՝ նախքան դրանց իմաստը լիարժեք հասկանալը, կարող են շփոթել նույնիսկ պարզ հասկացություններ և եզրույթներ, ինչպիսիք են «վաղը», «շատ» կամ «երկար»: Մեծանալուն զուգահեռ, երեխաները ձեռք են բերում ունակություն՝ օգտագործելու բառերը մշակույթային-

Նորմատիվային սահմաններին ավելի համապատասխան, չնայած սեռական կոնտակտների, մտքերի և հույզերի վերաբերյալ հասկացությունները, դատաիրավական հարցերի առանձնահատկությունները, այնուամենայնիվ, կարող են նրանց ընկալումից դուրս լինել [3]:

Քանի որ ավելի մեծ տարիքի երեխաները և դեռահասները (10 տարեկանից բարձր) շատ նման են մեծահասակներին, հարցաքննողները կարող են չհասկանալ, որ նրանք կարող են էականորեն տարբերվել իրենց խոսքային և մտածական հնարավորություններով: Արդյունքում, հարցաքննողները կարող են ունենալ բարդություններ կոնտակտի հաստատման, հարցաքննության հրահանգների բացատրման և հարցերի հասկացման ապահովման առումով: Ցանկանալով երևալ կոմպետենտ՝ դեռահասները կարող են դժվարությամբ դիմել օգնության: Հարցաքննողները պետք է զգուշանան դեռահաս վկաներից/տուժողներից չհիմնավորված բարձր սպասելիքներից և չպետք է ցուցաբերեն ավելի քիչ աջակցող մոտեցում կամ խոսեն բարդ, խճճող լեզվով, ինչը կբարդացնի իրավիճակը[4, 5]:

Ստորև աղյուսակով ներկայացվում են երեխաների և դեռահասների իմացական և հուզական հիմնական տարիքային առանձնահատկությունները, սահմանափակումները և հարցաքննության վարմանն ուղղված գործնական խորհուրդներ:

Տարիք	Առանձնահատկություններ	Սահմանափակումներ	Խորհուրդներ
<p>Վաղ մանկություն (2-6 տարեկան)</p>	<p><u>2-3 տարեկան՝</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Երեխայի ֆանտազիաները, երևակայությունը դառնում են արտաքին աշխարհի օբյեկտներից անկախ, ավելի քիչ եսակենտրոն, ավելի ամբողջական • Հասկանում են նկարների և լուսանկարների սիմվոլիկ նշանակությունը • Տարբերակում են ներքին, հոգեկան և արտաքին իրադարձությունները • Սկսում են հաշվել • Սովորաբար արդեն ունենում են որոշակի բառապաշար, կազմում են կարճ նախադասություններ • Հակված են ընդհանրացնելու (օրինակ, եթե տանն ունեն կատու, ապա բոլոր չորքոտանի կենդանիներին կարող են անվանել կատու) • Հասկանում և ճանաչում են հիմնական հույզերի պատճառները, հետևանքները և վարքային նշանները • Սկսում են ձևավորվել ինքնագնահատականը և Ես-ի կոնցեպցիան • Ցուցաբերում են բարոյական զգացողության զարգացման նշաններ՝ կարող են վերբալ գնահատել սեփական և ուրիշի արարքները: <p><u>3-4 տարեկան՝</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Գիտակցում են օբյեկտների մոդելների, պատկերների և իրական կյանքի օբյեկտների տարբերությունը • Հասկանում են պատճառահետևանքային կապերը սովորական իրադարձություններում • Տարբերակում են տեսքի իրական օբյեկտից (արդյոք 	<ul style="list-style-type: none"> • Գնահատման ժամանակ կարևոր է վստահ լինել, որ երեխան հասկանում է բոլոր բառերի նշանակությունը. նրանց հետ շատ դժվար է իրականացնել լիարժեք հարցազրույց • Հարցազրույցը հնարավոր է անցկացնել խաղի ձևով • Ուշադրությունն ու կամային դրսևորումները սահմանափակ են, երեխաները կարող են արագ հոգնել և կարիք են ունենում գործողությունների փոփոխության • Երեխան դեռևս ամբողջապես չի տարբերակում սոցիալական, ֆիզիկական և մտածական իրողությունները • Աշխարհը դիտարկվում է միայն սեփական անձի տեսակետից (մտածողության եսակենտրոնություն). ունակ չեն «կողքից նայել» և քննադատորեն վերաբերվել սեփական կարծիքին • Թեև սկսում է ընկալել տեսակետների բազմազանությունը, սակայն մտածողության մեջ դեռ կարող է առաջնորդվել մոգականությամբ • Մտածողությունը <i>կոնկրետ է՝</i> երեխան գործ է ունենում միայն իրողության հետ, որը տեղի է ունենում «այստեղ և հիմա», չի կարողանում վերացարկվել ժամանակի մեջ • Մտածողությունը <i>կենտրոնացված է,</i> այսինքն՝ մտածողությունը կարողանում է հաշվի առնել օբյեկտի միայն մի առանձնահատկություն և ի վիճակի չէ կենտրոնանալ մի քանի առանձնահատկության 	<ul style="list-style-type: none"> • Բ առ ա պ ա շ ա ռ ը պետք է լինի պարզ և երեխային հասկանալի, կարճ, ոչ երկիմաստ նախադասություններով • Մ ե ծ ա մ ա ս ա մ բ օգտագործել բաց հարցեր • Տալ հստակ հարցեր, որոնք վերաբերում են դեպքի մանրամասներին, մարդուն, մարմնի մասերին • Երեխան չի կողմնորոշվում ժամանակի մեջ, ուստի հարցադրումները պետք է կապված լինեն հստակ գործողությունների հետ • Երեխան վախենում է չարդարացնել մեծահասակի սպասելիքները, ուստի, հնարավոր է հաճախասի «Չեմ հիշում» կամ «Չգիտեմ», կամ պատասխանի ըստ նրա, թե իր կարծիքով հարցաքննողն ինչ է սպասում իրենից • Բազմակի հարցաքննությունները կամ դեպքի մասին հաճախակի խոսելը կարող են դրդել երեխայի մոտ իրադարձությունների երևակայական պատկերացմանը:

	<p>մոնը, որը նման է մատիտի, իսկապես մատիտ է)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Օգտագործում են անհատական խոսքը՝ սեփական վարքն ուղղորդելու նպատակով • Սկսում է զարգանալ հուզական ինքնակարգավորումը և ապրումակցումը: <p><u>4-5 տարեկան՝</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Չարգանում է կայուն ուշադրությունը և պլանավորումը • Օգտագործում են «վարքային սցենարները» հիշողության համար (հիշում են կոնկրետ գործողություններ) • Հաշվում են մինչև 10-ը, գիտեն թվերի նշանակությունը • Կարողանում են կառավարել իրենց հույզերը: <p><u>5-6 տարեկան՝</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Նվազում է մոզական/կախարդական մտածողությունը • Ավելանում են պլանավորման և ուշադրության կենտրոնացման հնարավորությունները • Ճանաչելը, վերհիշելը, «սցենարային» հիշողությունը շարունակում են զարգանալ • Չարգանում է հուզական հասկացումը (ուրիշների հուզական հակազդումները մեկնաբանելու, կանխատեսելու և դրանց վրա ազդելու հնարքներ) • Մեծանում են ապրումակցելու հակազդումները • Ցուցաբերում են տարաբնույթ բարոյական նորմեր և վարքաձևեր • Հասկանում են սեռի անփոփոխ լինելը: 	<p>վրա միաժամանակ</p> <ul style="list-style-type: none"> • Մ տ ա ծ ո ղ ու թ յ ու ն ը միավելտոր է՝ իրադարձությունների զարգացումը և կապերի ստեղծումը կարող է իրականանալ մեկ ուղղությամբ («Վահանը քո եղբայրն է» հասկացվում է, բայց «Դու էլ Վահանի եղբայրն ես» չի հասկացվում) • Կենտրոնացնում են իրենց ուշադրությունը տվյալ վիճակի վրա: Երեխան դատում է օբյեկտի մասին համաձայն նրա, թե ինչպիսի տեսք ունի այն հիմա: Երեխան հաշվի չի առնում այն գործոնները, որոնք օբյեկտին հասցնում են տվյալ վիճակին • Ժամանակային և տարածական կողմնորոշումը դեռ ձևավորված չեն, կարող են շփոթել ժամերը, օրերը, վայրերը: 	
--	---	--	--

<p>Միջին մանկություն (7-12 տարեկան)</p>	<ul style="list-style-type: none"> Մտածողությունը ճկուն է, դուրս է գալիս «այստեղ և հիմա» սահմաններից, ավելի քիչ էզոցենտրիկ է Կարողանում է անել տրամաբանական եզրահանգումներ Երեխան դատում է այս կամ այն քայլի բարոյականություն մասին՝ ելնելով դրանց հետևանքներից, այլ ոչ թե՝ դրդապատճառներից Իմացական գործընթացն ակտիվ է, ընտրողական, պատճառա-հետևանքային, համակարգված Հիշողությունն ավելի համակարգված է Առաջ են գալիս բարոյական պատկերացումներ, որոնք դեռ հիմնվում են արտաքին պատժի կամ խրախուսանքի վրա Մեծանում է սեփական անձի ընկալման կարևորությունը, ուստի տրամաբանական ժամանակ մեծանում է երեխայի սեփական դերի ընկալման կարևորությունը: 	<p>Կենտրոնացած են ենթարկվելու և պատժից խուսափելու/պարգևատրվելու վրա, ինչը կարող է ազդել հարցերի պատասխաններին ճշմարտացիության վրա:</p> <ul style="list-style-type: none"> 10-12 տարեկան՝ Կողմորոշված են դեպի լավ հարաբերությունների պահպանում և այլ մարդկանցից խրախուսանքի ստացում. պետք է ենթարկվել, որպեսզի խուսափեն այլ մարդկանց արհամարհանքից կամ պատժից: 	<ul style="list-style-type: none"> Տալ բաց, ընդհանուր հարցեր, որոնք թույլ կտան ազատ շարադրել իրողությունը Խուսափել եզրույթներից, որոնք կարող են վախեցնել երեխային Կարևոր է մոտիվացնել երեխային, հատկապես դա հնարավոր է անել խրախուսելով նրանց դրական դերն ու նշանակալիությունը հարցաքննության համար Չի կարելի սպառնալ կամ վախեցնել ուղղակի կամ անուղղակի, քանի որ երեխան կարող է սկսել ձգտել հեռանալ այդտեղից, այլ ոչ թե անկեղծ լինել:
<p>Դեռահասակություն/ վաղ պատանեկություն (12-18 տարեկան)</p>	<ul style="list-style-type: none"> Սեռահասունացման շրջան Հուզական անհավասարակշռություն «Մեծահասակ» լինելու զգացողության զարգացում Ինքնագիտակցության զարգացում Ապահովության փնտրտուք հասակակիցների շրջանում Հասունության և անկախության ձգտում <p><i>Դեռահասի կարևոր պահանջմունքներ՝</i></p> <ul style="list-style-type: none"> Ֆիզիկոնոգիական պահանջմունքները, որոնք դրդում են դեռահասներին ֆիզիկական և սեռական ակտիվության ապահովության պահանջմունք, որը դեռահասը սկսում է փնտրել իր հասակակիցների շրջանում ընտանիքից անկախ 	<ul style="list-style-type: none"> Հուզական անհավասարակշռություն Ձգտում առանձնանալու, ինքնամիոփություն Կաշկանդվածություն, ամոթխածություն Խոցելի ինքնասիրություն Չափազանցված և մաքսիմալիստական մտածողություն Կոնֆլիկտայնություն, հակվածություն ներքին կոնֆլիկտների Ըմբոստություն ծնողական/ հասարակական/ համակարգային նորմերի դեմ: 	<ul style="list-style-type: none"> Անհրաժեշտ է ընտրել հաղորդակցման ոչ ակնհայտ հիերարխիկ ոճ՝ ավագ ընկերոջ կամ հավասարի Խոսքը պետք է լինի հասկանալի, հասարակ, բայց՝ ոչ ժարգոնային Կարևոր է խոսել դեռահասի նախասիրություններին շրջանակից, կիսվել սեփական հետաքրքրություններով Չմոռանալ, որ չնայած դիմացինն արդեն երեխա չէ, բայց հուզական մակարդակում նավերջնականապես հասունացած չէ, և նրա մոտ կարող են գերակայել լավ

	<p>լինելու պահանջմունքը (ինքնահաստատում, ինքնուրույնություն)</p> <ul style="list-style-type: none"> կապվածության պահանջմունք հաջողության պահանջմունք՝ սեփական ուժերը փորձելու և հաջողության հասնելու, ինքնահաստատվելու պահանջմունք ինքնիրացման և սեփական «Ես»-ի զարգացման պահանջմունք: 		<p>թաքցվող մանկական հետաքրքրություններ</p> <ul style="list-style-type: none"> Անհրաժեշտ է խուսափել գերակայող, ուժի դիրքից զրույցը վարելուց, քանի որ նման ոճը հավանական է, որ կարթնացնի ընդդիմանալու պահանջ Չոգեբանական հարմարավետություն ստեղծելու համար արդյունավետ է թույլ տալ, որպեսզի զրույցի տեմպը թելադրի դեռահասը և չզգա ճնշում կամ պարտադրանք Տեղին հոլմորդ կարող է նպաստել «սառույցի կտրմանը»:
--	---	--	--

Բռնության ենթարկված երեխայից ամբողջական և ճշգրիտ վկայություն ստանալու համար գոյություն ունեն հարցազրույց/հարցաքննություն վարելու տարբեր մոդելներ:

Բազմաթիվ հետազոտություններ են իրականացվել՝ ուղղված երեխայի հիշողության, հաղորդակցման և սոցիալական ունակությունների ոլորտներին, հարցազրույցի վարման գործնական ուղեցույցներին: Արդյունքում, արձանագրվել են մի շարք փաստեր, որոնց վերաբերյալ մինչ այդ չկար համաձայնություն [6]: Բացահայտվել է, որ՝

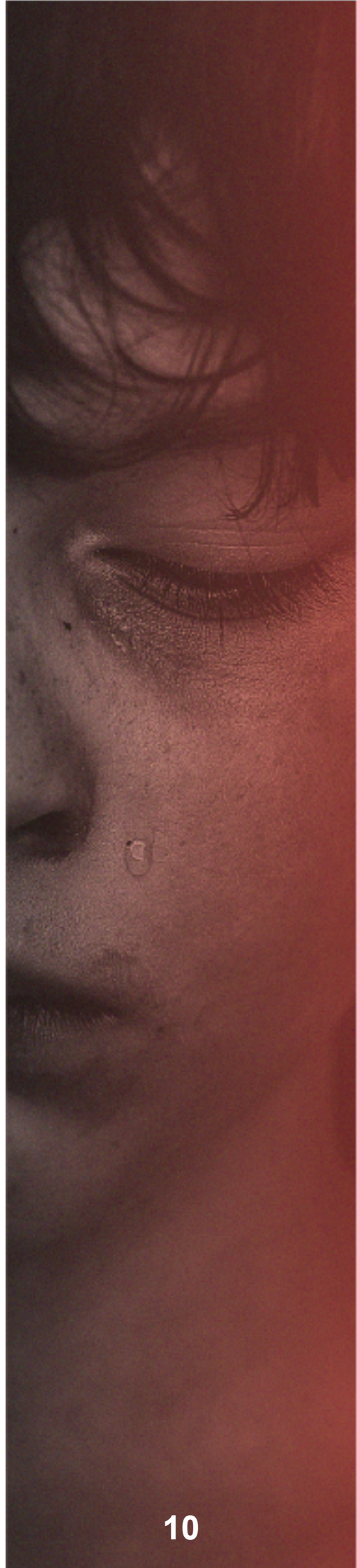
- երեխաները, անկախ տարիքից, ունեն հստակ ունակություն՝ հիշելու իրենց շուրջը կատարվածը,
- հնարավոր է երեխայից ստանալ հուսալի տեղեկություն, բայց դրան հասնելու համար անհրաժեշտ է հստակ հետևել որոշակի ընթացակարգերի և հաշվի առնել երեխայի տարիքային և անհատական ունակությունները,
- երեխայի կողմից տրված տեղեկության

ամբողջականությունն ու հոլսալիությունը կախված է հարցազրուցավարի արհեստավարժությունից: Մասնավորապես, հարցազրուցավարը պետք է կիրառի լայն հարցեր, օրինակ՝ «պատմիր ինձ պատահածի մասին», այնպես, որ երեխան կարողանա հաղորդել որքան հնարավոր է շատ տեղեկատվություն,

- երեխայից ստացվող տեղեկության կեսից ավելին ձևավորվում է ազատ զուգորդությունների և բաց հարցերի միջոցով (անկախ տարիքից): Ազատ պատմությամբ ստացված տեղեկությունը մինչև 5 անգամ ավելի ինֆորմատիվ և հոլսալի է, քան ուղիղ և նեղ հարցերի միջոցով ստացվող տեղեկությունը,
- ազատ պատմության կամ զուգորդությունների օգնությամբ փոքր տարիքի երեխաները կարող են պատասխանել քննությանը վերաբերվող գրեթե բոլոր հարցերին,
- ուղղորդող հարցերը, որոնցից պետք է ցանկացած դեպքում խուսափել, մասնավորապես ռիսկային են մինչև 6 տարեկան երեխաների դեպքում, քանի որ այս տարիքի երեխաներն առավելապես հակված են գոհացնելու մեծահասակներին, ինչպես նաև չափազանց ներշնչվող են:

Հաջողված հարցազրույցը պետք է համապատասխանի հետևյալ չափանիշներին՝

- նշանակալիորեն իջեցնի երեխայի սթրեսի աստիճանը,
- ավելացնի երեխայի կողմից տրվող հոլսալի տեղեկությունների ծավալը,
- նվազագույնի հասցնի ցանկացած գործոնի ազդեցությունը՝ ձևափոխելու կամ աղճատելու երեխայի կողմից տրվող տեղեկությունները [6]:

Այս չափանիշներին հետևելը գրեթե ամբողջապես կախված է երեխային ուղղվող հարցերի տեսակից, դրանց ձևակերպումից, հաջորդականությունից և օգտագործվող բառերից:

Չարցագրույցի/հարցաքննության ընթացքում կիրառվող հարցերը կարող են լինել մի քանի տեսակի: Ստորև թվարկված հարցերի տեսակների հաջորդականությունն արտացոլում է գրագետ հարցագրույցում դրանց կիրառելիության հաճախականությունը՝ սկզբնական սկզբունքով (հարցերի տեսակերը և դրանց հերթականությունը համաձայն NICHD արձանագրության¹):

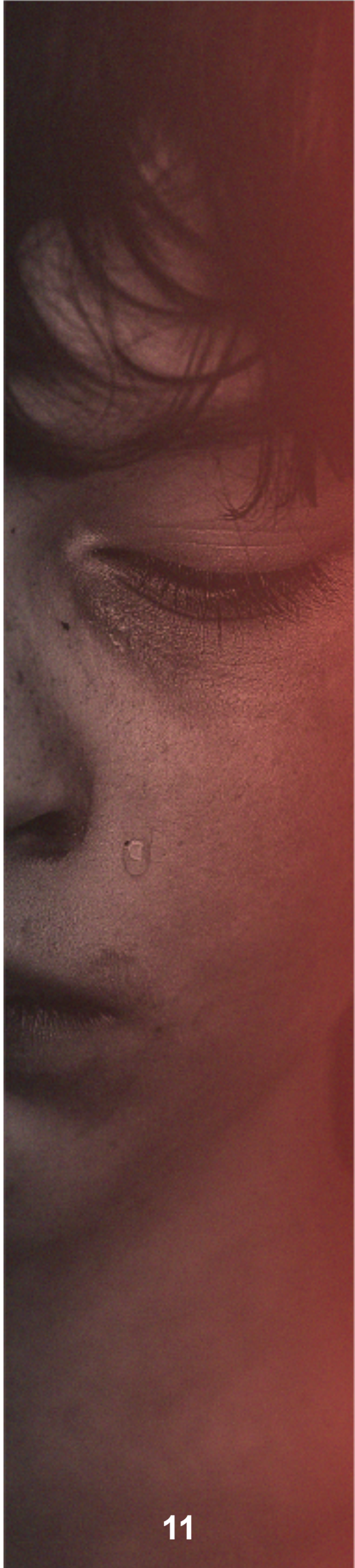
1. Բաց հարցեր: Այս հարցերն առավելապես խթանում են երեխայի ազատ պատմությունը/զուգորդությունները. «Պատմիր՝ ինչ է պատահել», «Չետո ի՞նչ եղավ»: Նման հարցադրումները ներառում են նաև հարցեր՝ ուղղված պատասխանի պարզաբանմանը. «Դու նշեցիր..., պատմիր ինձ ավելի շատ այդ մասին» և այլն:

2. Կենտրոնացնող հարցեր՝

- Ի՞նչ. «Ի՞նչ գույնի էր նրա վերնաշապիկը»,
- Ո՞վ. «Ո՞վ կար նրա հետ»,
- Որտե՞ղ. «Որտե՞ղ նա քեզ դիպչեց» (եթե երեխան դա նշում է),
- Ե՞րբ. «Ե՞րբ դա տեղի ունեցավ»,
- Ինչպե՞ս. «Ինչպե՞ս դու դուրս պրծար»,
- Ինչո՞ւ. «Ինչո՞ւ նա քեզ հարվածեց» (կարևոր է նշել,

---

¹ԱՄՆ Երեխայի առողջության և անձի զարգացման ազգային ինստիտուտի հարցազրույցի վարման կառուցվածքային մեթոդ (USA's National Institute of Child Health and Human Development's structured method of interviewing):

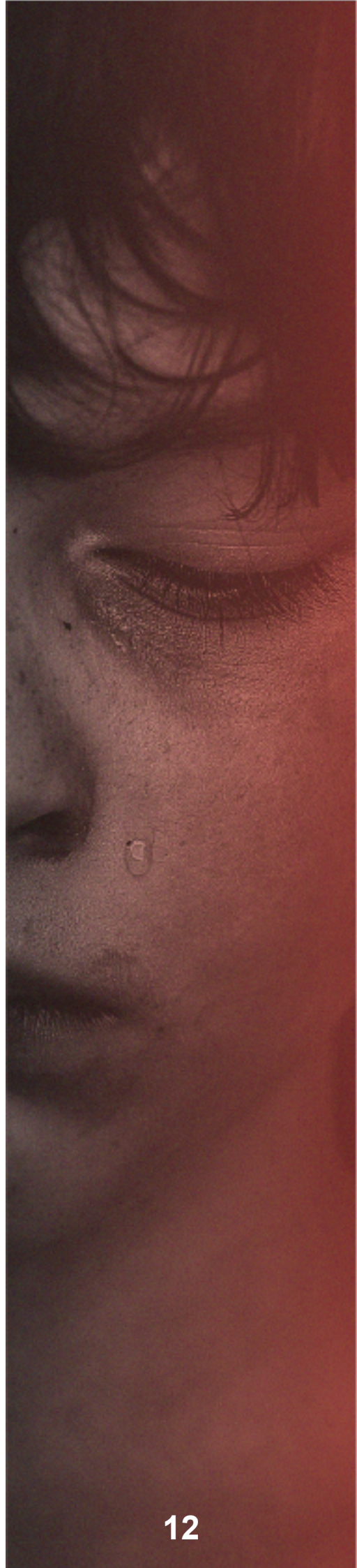
որ բռնության ենթարկված երեխայի հետ ավելի լավ է խոսափել «ինչո՞ւ» հարցից, քանի որ այն պարունակում է մեղքի տարր):

3. Փակ հարցեր: Հարցերի այս տեսակը ենթադրում է միանշանակ պատասխան կամ նախապես ենթադրելի պատասխանների այլընտրանք՝ «այո-ոչ», օրինակ՝ «Նա սպառնում էր քեզ», կամ տարբերակի ընտրությամբ հարցեր, օրինակ՝ «Նա կանգնած էր, թե՛ նստած»: Փակ հարցերը պակաս ինֆորմատիվ են և կարող են հանգեցնել երեխայի ներփակման, կաշկանդվածության և տազնապի:

4. Թելադրող/ուղղորդող հարցեր: Չնայած, որ որոշ դեպքերում ուղղորդող հարցերը («Նա համբուրեց քեզ, այդպես չէ՞», «Դու չես ուզում, չէ՞, որ նա մնա անպատիժ») կարող են լինել օգտակար, այնուամենայնիվ, դրանք հարցերի տեսակներից առավել վտանգավորը և անթույլատրելի են: Նման ձևով կառուցվող հարցադրումներն իրենց մեջ կրում են երեխային մանիպուլյացիայի ենթարկելու միտում, ինչը հստակ հակասում է հարցազրույցի նպատակներին և վնասում է երեխայի հոգեվիճակին [7,8]:

Բռնության ենթարկված երեխայի հետ հարցազրույցի կառուցվածքը բաղկացած է հետևյալ երեք հիմնական փուլերից՝

1. Ռապորտի (կոնտակտի) կառուցում և երեխայի զարգացման աստիճանի գնահատում. սա վստահելի, ապահով ու հանգիստ փոխազդեցության կառուցումն է.
2. Տեղեկությունների հավաքում. հարցազրույցի հիմնական մասն է.

3. Հարցազրույցի փակում. կարևոր է՝ չեզոքացնելու համար հարցազրույցի հնարավոր բացասական հուզականությունը:

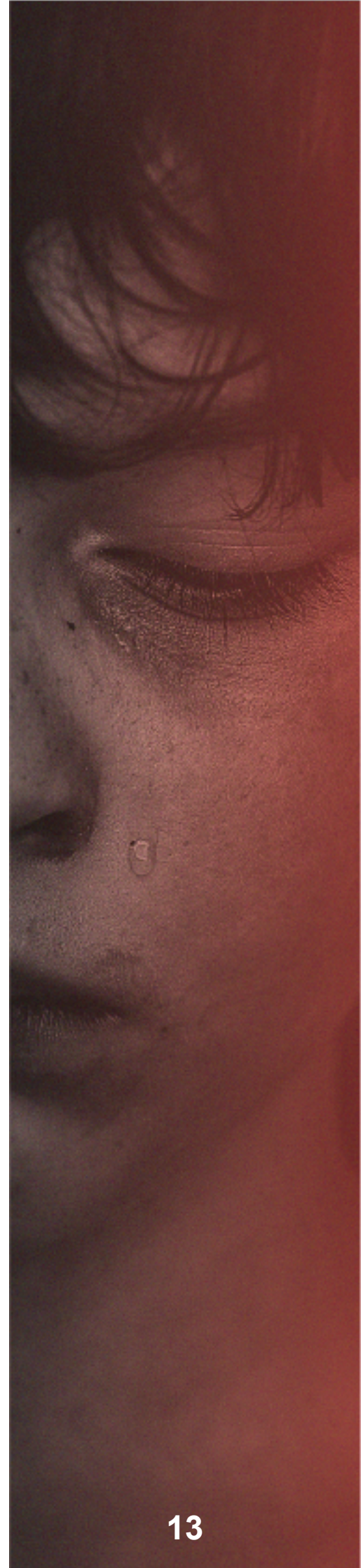
1. Ռապորտի կառուցում և երեխայի զարգացման գնահատում

Հարցազրույցի ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ.

- հարցազրույցի վայրը պետք է լինի չեզոք, հանգիստ և ապահով: Օգտակար է, եթե առկա են թղթեր, մատիտներ, խաղալիքներ,
- պետք է նստել այնպես, որպեսզի երեխայի հետ լինի աչքերի կոնտակտ: Ընդունելի չէ հարցեր տալը՝ նստած սեղանի հետևում: Պետք է նստել երեխային մոտ, բայց ոչ շատ մոտ. չի կարելի ներխուժել երեխայի «տարածք», դա կարող է շատ վտանգավոր լինել վերջինիս համար,
- որքան հնարավոր է քիչ մարդ պետք է ներկա գտնվի հարցազրույցի ընթացքում: Միջազգային պրակտիկայում լավագույն տարբերակը հատուկ մասնագիտացված անձի կողմից կազմակերպվող հարցազրույցն է, իսկ իրավապահներն ուղղակի հետևում են միակողմանի հայելու միջոցով²: Հոգեբանը կամ մանկավարժը պետք է ներկա գտնվի հարցազրույցին: Եթե սեռական բռնության կասկած կա, հարցազրուցավարի և երեխայի սեռերի

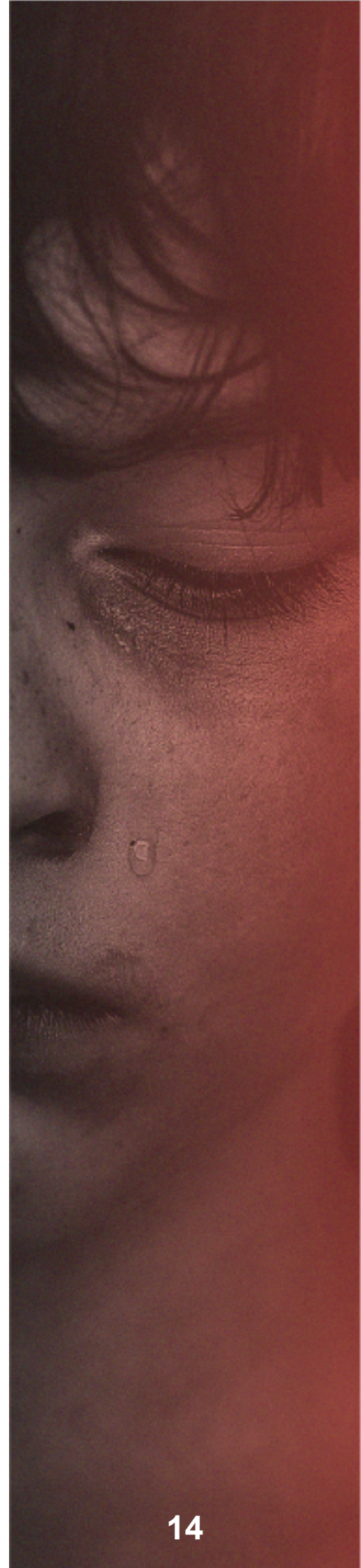
²Հայաստանում այս մոդելը կիրառելու համար անհրաժեշտ է համապատասխան օրենսդրական փոփոխություններ կատարել: ՀՀ քր. դատ. օր.-ում:

համապատասխանությունը կարևոր է երեխայի որոշակի տարիքի դեպքում, սակայն առավել առաջնայինը հարցազրուցավարի հմտություններն են:

ՈՂՋՈՒՆՈՒՄ ԵՎ ԱՌԱՋԻՆ ԿՈՆՏԱԿՏ.

- անհրաժեշտ է թույլ տալ երեխային՝ վարժվել տեղանքին, հետազոտել սենյակը,
- երեխային պետք է ողջունել նրա անունով, լինել բաց և ընկերական,
- կարևոր է տեղեկացնել երեխային՝ որտեղ են լինելու նրա ծնողները/ծնողը հարցազրույցի ընթացքում,
- պետք է ներկայանալ երեխային և ներկայացնել մյուսներին, երեխային հասկանալի ձևով պատմել, թե որտեղ է գտնվում նա և որն է ներկաների դերը,
- անհրաժեշտ է տեղեկացնել երեխային՝ ինչ է տեղի ունենալու և որքան է տևելու,
- առանձնահատուկ կարևոր է լինել ապրումակցող, ուշադրություն դարձնել երեխայի մոտ առաջ եկող նյարդայնության ցանկացած դրսևորմանը,
- հարցազրույցն անհրաժեշտ է սկսել երեխայի կյանքին վերաբերվող հարցերից՝ ինչ դպրոց է հաճախում, ինչ է սիրում անել: Հարցեր ձևակերպելիս կիրառվում են երեխայի մասին ունեցած տեղեկությունները: Օրինակ, եթե նախապես հայտնի է, որ երեխան ինքնամիոփի է և չունի ընկերներ, «Ամենամոտ ընկերոջդ անունն ի՞նչ է» հարցը սխալ հարց է:
- պետք է բացառվեն ճնշում պարունակող հարցերը.

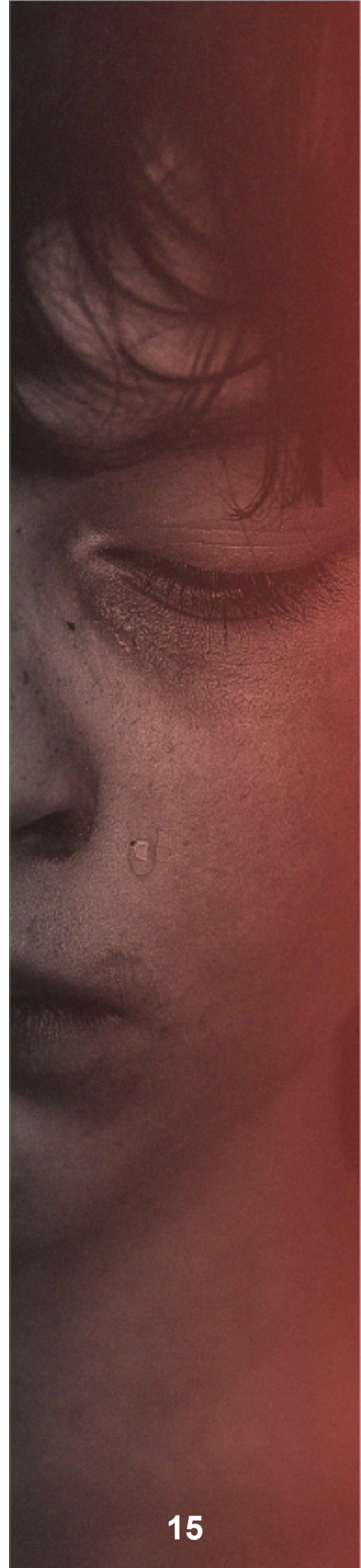

«Ուզո՞ւմ ես իմ ընկերը դառնալ», «Կարո՞ղ եմք ընկերներ մնալ»,

- կարևոր է զգայուն լինել երեխայի կարիքների նկատմամբ, արձագանքել, եթե երեխան ուզում է ջուր կամ զուգարան գնալ, կամ առաջարկել երեխային ջուր կամ ընդմիջում: Երբեմն երեխաները, չցանկանալով խոսել ինչ-որ երևույթների կամ առարկաների մասին, փորձում են հետաձգել այդ իրավիճակը, փնտրում են արդարացված փախուստի ձևեր: Եվ եթե թույլ չտրվի նրան դա անել, դիմադրությունը կարող է մեծանալ, նրա հետ լավ կոնտակտի հաստատումը կարող է բարդանալ կամ նույնիսկ անհետանալ:

ԵՐԵՒԱՅԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՄԱԿԱՐԴԱԿԻ ԳՆԱՅԱՏՈՒՄ.

- երեխային ծանոթ թեմաների քննարկման ընթացքում պետք է լսել երեխայի խոսքը և լեզուն, հարմարեցնել հարցազրույցի ընթացքում օգտագործվող լեզուն և բառապաշարը,
- պետք է խնդրել երեխային՝ նույնականացնել գույները, նպաստել, որ երեխան ցուցաբերի հաշվելու ունակությունը, ստուգել նախդիրների հասկացումը՝ առջև, հետևում և այլն,
- հիշողության արդյունավետությունը ստուգելու նպատակով անհրաժեշտ է երեխային խնդրել պատմել այսօրվա կամ երեկվա մասին. «Պատմիր՝ այսօր մինչ այստեղ գալն ինչ ես արել», «Երեկվա օրը կպատմե՞ս ինձ» և այլն:

2. Տեղեկությունների հավաքում

ԳԼԽԱԿՈՐ ԿԱՆՈՆՆԵՐԻ ԶԱՍՏԱՏՈՒՄ.

անհրաժեշտ է՝

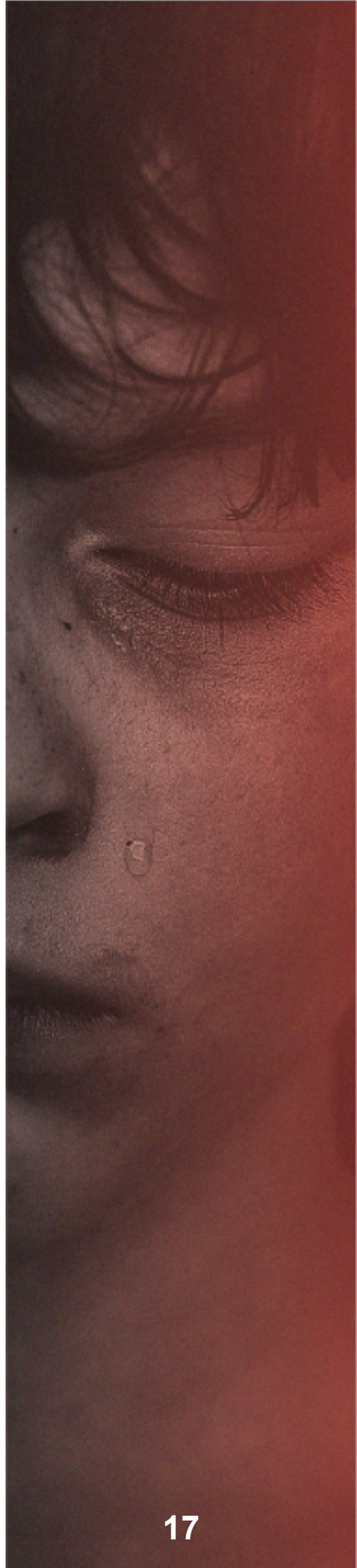
- հարցնել երեխային՝ ինչու է նա այստեղ, ինչ են նրան ասել ուրիշներն այստեղ կատարվելիքի մասին.
- ծանոթացնել ստի և ճշմարտության իմաստներին (ինչը, մասնավորապես, կարևոր է փոքր երեխաների հետ), օրինակ՝ հասկանալու համար, որ երեխան տարբերակում է դրանք («Եթե ես ասեմ, որ ես ունեմ կանաչ մազեր, դա ճշմարտություն կլինի, թե՛ սուտ»).
- բացատրեք երեխային, որ այսօր խոսվելու է միայն ճշմարիտ բաների մասին.
- հաշվի առնել այն, որ երեխան վախեցած է.
- բացատրել, որ կարիք կլինի խոսել նաև գաղտնիքներից, երեխաների հետ աշխատելիս պետք է լինում շատ ժամանակ տրամադրել տարբերակելու «վատ» և «լավ» գաղտնիքները: Բռնարարները շատ հետաքրքրված են, որ երեխան պահպանի գաղտնիքը: Նրանք կիրառում են ճնշման բոլոր ձևերը երեխայի վրա, երբեմն շատ քողարկված և դաժան, որ նա լռի.
- ասել երեխային, որ եթե նա չգիտի հարցի պատասխանը, պետք չէ կռահել, այլ պետք է ուղղակի ասել «չգիտեմ»: Պետք է հավաստիացնել, որ նա կարող է որոշ հարցերի պատասխանները չունենալ և որ նորմալ է ասել «չգիտեմ»: Պետք է երեխային հիշեցնել, որ նա դպրոցում չէ, և

պարտադիր չէ պատասխանել, առավել ևս, որ այդ պատասխանները չեն գնահատվելու: Կարելի է օրինակ բերել՝ ստուգելու վերոնշյալի ընկալումը (մասնավորապես կարևոր է փոքր երեխաների դեպքում): Օրինակ, հարցնել՝ «Ի՞նչ գույնի ավտոմեքենա եմ ես վարում», և եթե երեխան տա միանշանակ պատասխան, զգուշորեն ցույց տալ նրան, որ նա դա չի կարող իմանալ և ուղղակի փորձում է կռահել. փոխարենը կարող է ուղղակի ասել՝ «չգիտեմ»:

ՀԱՐՑԱԶՐՈՒՅՑ ՎԱՐԵԼՈՒ ԳԼԽԱՎՈՐ ՀՆԱԲՔՆԵՐԸ.

անհարժեշտ է՝

- օգտագործել երեխայի համար հասկանալի լեզու,
- օգտագործել միայն մեկ հարց կամ միտք պարունակող արտահայտություններ, պարզ բառեր, կարճ նախադասություններ,
- խուսափել «Եթե..., ապա...» արտահայտությունները կիրառել փոքր երեխաների հետ հարցազրույց վարելիս,
- համաձայնեցնել երեխայի հետ հիմնական անձանց անունները, օգտագործել դրանք խոսքում՝ դերանունների փոխարեն (քեռի Վարդանը, ոչ թե՛ նա),
- հարցերում լինել կոնկրետ. փոքր երեխաները շատ բառացի են հասկանում ասվածը,
- միշտ խնդրել երեխային՝ բացատրել այն բառը կամ արտահայտությունը, որն անհասկանալի էր,
- հարմարեցնել հարցազրույցի տեմպը երեխայի

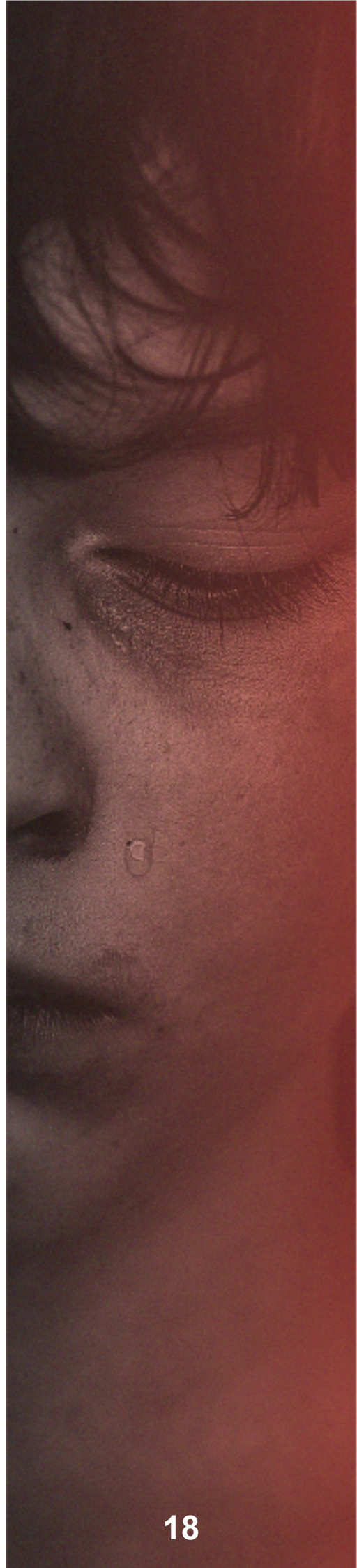

բացվելու ունակությանը, լինել համբերատար,

- եթե երեխան փակում է դեմքը կամ աչքերը, իջեցնում է ձայնը կամ շշնջում է հարցերին պատասխանելիս, թույլատրել դա անել,
- վերահսկել սեփական հույզերը, ձայնի երանգը, դիմախաղը, ցույց չտալ հետաքրքրվածություն կամ շոկ՝ անկախ նրանից, թե ինչ է նա պատմում,
- եթե երեխան դժվարանում է խոսել բռնության մասին, խնդրել նրան՝ ցույց տալ տիկնիկի վրա կամ նկարել,
- խրախուսել պատմողական գործընթացը՝ կիրառելով բաց հարցեր. «պատմիր ինձ՝ ինչ է տեղի ունեցել»,
- խթանել պատմությունը՝ ասելով «մի քիչ էլ պատմիր» կամ «ի՞նչ եղավ հետո»,
- անցում կատարել ընդհանուր հարցերից դեպի սպեցիֆիկ հարցեր՝ կապված կրիտիկական իրադարձությունների և անձանց հետ,
- զգուշանալ «այո-ոչ» պատասխան ենթադրող հարցերից,
- ունենալ նախապես պատրաստված հարցերի ցանկ, որոնք պետք է պարտադիր հնչեցնել:

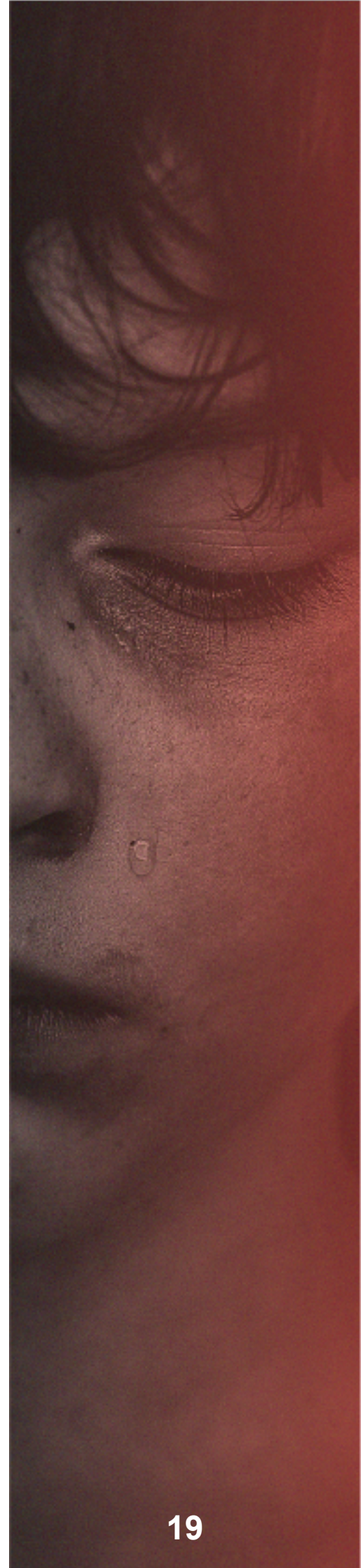
ԻՆՉ ՉԻ ԿԱՐԵԼԻ ԱՆԵԼ

- հարցազրույցի ընթացքում ճառ կարդալ, երկար բացատրել կամ ներկայացնել ինչ-որ մանրամասներ,
- տեղեկությունների դիմաց գովել երեխային կամ խոստանալ պարգևատրում,
- պարտադրել երեխային՝ պատասխանել, նույնիսկ եթե առկա է վստահություն, որ երեխան ստում է կամ չի բացահայտում տեղեկության մի հատված,

որ պետք է իմանար: Եթե առկա է տեղեկություն, որ երեխան մեկ ուրիշին պատմել է տարբերվող ինֆորմացիա, նորմալ է՝ խնդրել նրան պարզաբանել շփոթությունը: Բացարձակ անընդունելի է ճնշումը երեխայի նկատմամբ, եթե երեխան չի ցանկանում պատասխանել,

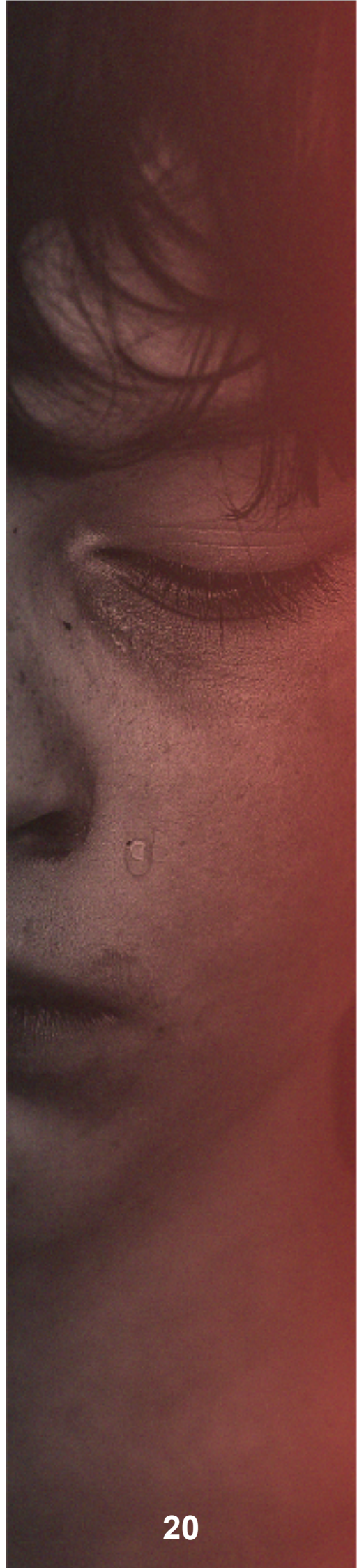
- հարցնել երեխային՝ ինչպես նա կցանկանար պատժել բռնարարին, ինչպիսին, ըստ նրա, պետք է լինի պատիժն իր հետ արածի համար,
- գնահատել երեխայի տված պատասխանները,
- ուղղել «սխալ պատասխանը». փոխարենը պետք է խնդրել տալ պարզաբանում,
- ուղղորդել երեխային՝ առաջարկելով բռնության մասին մանրամասներ (օրինակ՝ «Ես գիտեմ, որ նա քեզ սկզբում հարվածել է ձեռքով, իսկ ապա՝ զցել հատակին: Պատմիր դրա մասին»),
- ցույց տալ ձանձրույթ, երբ չի ստացվում ստանալ ցանկալի տեղեկություններ. ավելի ճիշտ է՝ ընդմիջել,
- շտապեցնել երեխային, ով պատրաստ չէ խոսել. ավելի լավ է՝ պայմանավորվել մեկ այլ հանդիպման համար,
- հարցնել երեխային՝ ինչու է բռնարարը վնասել նրան. երեխան չի իմանում և հաճախ մեղադրում է ինքն իրեն,
- հարցնել երեխային, արդյոք նա սիրո՞ւմ է բռնարարին և արդյոք բռնարարը սիրո՞ւմ է նրան,
- տալ խոստումներ, որոնք անհնար է պահել, օրինակ՝ «այլևս ոչ մի վատ բան քեզ հետ չի պատահի»,
- խոստանալ երեխային, որ ոչ ոք չի իմանա այն, ինչ նա կասի:

3. Հարցազրույցի փակում (բացառիկ կարևոր է՝ հարցազրույցի ընթացքում առաջացած բացասական հոգեվիճակները չեզոքացնելու համար). անհրաժեշտ է՝

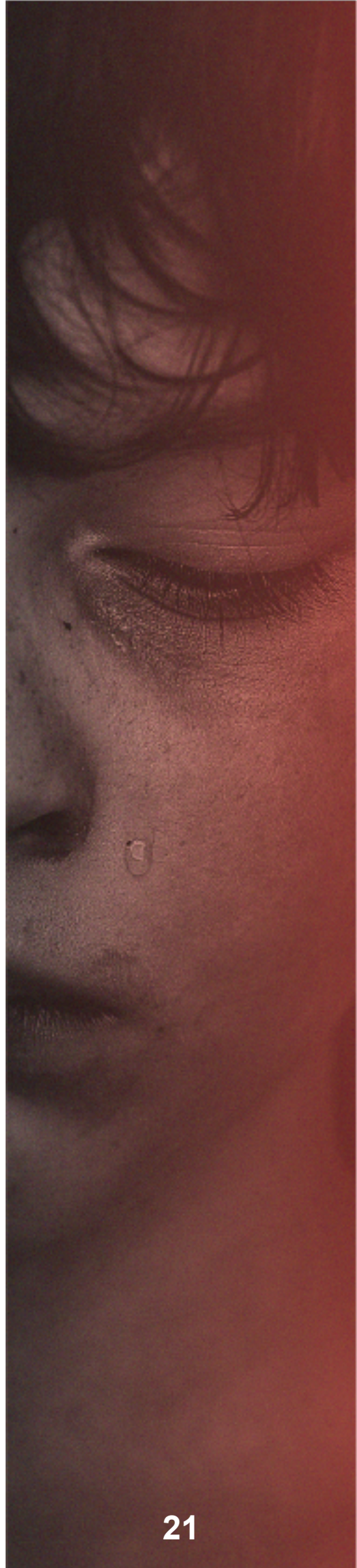
- բացատրել երեխային՝ ինչ է տեղի ունենալու հաջորդիվ, ինչ գործընթացների է նա դեռևս մասնակցելու և մոտավորապես երբ է դա լինելու,
- գովել երեխային ջանքերի համար, այլ ոչ՝ բովանդակության («դու այսօր մեծ աշխատանք կատարեցիր, ապրես»),
- շնորհակալություն հայտնել երեխային,
- տալ ավարտական հարցեր. «Էլի բան կա՞, որ կարծում ես ես պետք է իմանամ», «Կա՞ բան, որ կուզես ասել մինչև ավարտելը», «Կա՞ բան, որ կուզես հարցնել ինձ»,
- պատասխանել բոլոր հարցերին, որ երեխան կուներևա,
- ծախսել մի քանի րոպե՝ խոսելու չեզոք թեմայից. «Այստեղից գնալուց հետո ի՞նչ ես պատրաստվում անել» [5, 7, 8]:

Հարցազրույցի բոլոր փուլերը պետք է կառուցվեն ապրումակցման հենքի վրա: Ապրումակցման կամ էմպաթիայի կարևոր հատկանիշը դիմացինի անձի նկատմամբ հարգանքի և նրան չվնասելու դիրքորոշումն է, նրա հուզական վիճակը հասկանալու և փորձառությունը կիսելու պատրաստակամությունն է: Սա էթիկական կարևոր նորմ է, որը երեխայի հարցաքննության (հարցազրույցի) ընթացքում պարտադիր է պահպանել սկզբից մինչև վերջ:

Ընդ որում, ապրումակցման պարտադիր պայմանը դրա անկեղծությունն է. անհնար է լինել կեղծ ապրումակցող, քանի որ այդ կեղծությունը անպայման անգիտակցորեն հաղորդվելու է դիմացինին (իսկ երեխաները չափազանց զգայուն են) շարժումների, դիմախաղի, ձայնի հնչերանգի, մարմնի դիրքի, աչքերի արտահայտության կամ շարժումների միջոցով: Չետևաբար, մինչև հարցազրույցն սկսելը կարևոր է, որպեսզի հարցազրուցավարը հստակ գիտակցի և փոփոխի իր իրական վերաբերմունքը երեխային, իրեն խանգարող բացասական դիրքորոշումները երեխայի, նրա խնամակալների, իրավիճակի, տեղի ունեցածի վերաբերյալ, այլապես այդ դիրքորոշումները թույլ չեն տա հարցազրուցավարին՝ երեխայի հանդեպ զբաղեցնել օպտիմալ, անվտանգ և նրբանկատ դիրք (ինչը պարտադիր է երեխայի հետ հարցազրույցի համար): Էմպաթիկ լսելիս պետք է արտահայտել հետաքրքրվածություն զրուցակցի ասածների նկատմամբ, կիրառել չեզոք, գնահատական չարտահայտող բառեր, խուսափել քննադատությունից, զրուցակցին ընդհատելուց, հապճեպ եզրակացություններ անելուց, առարկելուց, մեղադրելուց, համոզելուց կամ խորհուրդ տալուց [8]:

Մասնագիտական գրականության մեջ բացատրված են կրկնվող հարցադրումների և կրկնակի հարցազրույցների վտանգները [2, 3, 5]: Մասնավորապես, մի քանի անգամ նույն հարցման գործընթացով անցնող երեխան վտանգված է

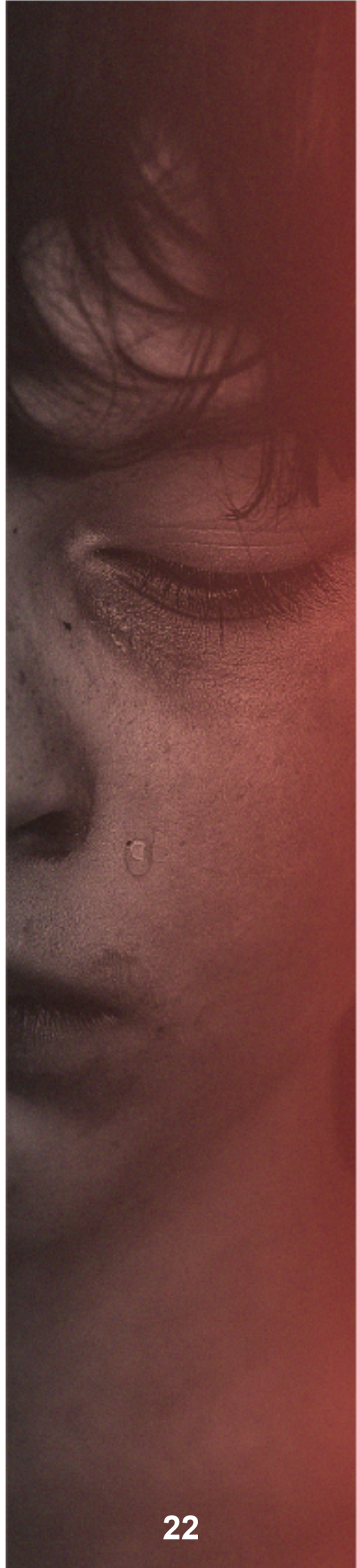
վերատրավմատիզացիայի առումով, ինչպես նաև իր կողմից հաղորդվող տեղեկությունների ճշգրտությունն ու մանրակրկիտությունն էականորեն նվազում են: Այնուամենայնիվ, որոշ երեխաներ պահանջում են ավելի շատ ժամանակ՝ գործընթացին և հարցազրուցավարին հարմարվելու համար:

Երեխային հարցազրույցի սկզբում մանրամասն պատասխաններ տալու հարցում խրախուսելը նպաստում է նրա ընդգրկուն պատասխաններին՝ դատավարության հետագա փուլերում: Յետևաբար, հարցազրույցի առաջին փուլի վրա ծախսված ժամանակահատվածն այնուհետև փոխհատուցվում է վստահելի տեղեկություններ հավաքելով:

Հարցազրուցավարը պետք է կիրառի բաց հարցեր և պետք է թույլատրի լռությունը կամ երեխայի անվճռականությունը՝ առանց ժամանակից շուտ անցնելու ավելի հստակ հարցադրումների: Չնայած, որ նման հարցերը կարող են խրախուսել ավելի մանրամասն տեղեկությունների տրամադրումը, դրանք կարող են նաև խթանել պոտենցիալ սխալ պատասխանները, եթե երեխան իրեն պարտադրված է զգում՝ տալու հստակ պատասխաններ:

Երեխայի կողմից տրվող տեղեկությունների ճշգրտության վրա ազդող գործոնները շատ են և բազմազան՝

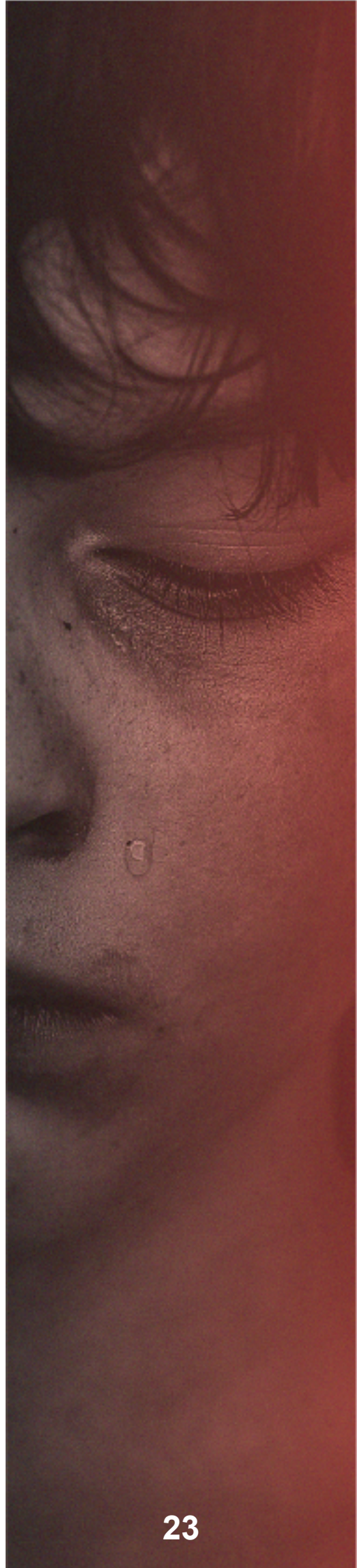
- երեխայի տարիքը,
- երեխայի իմացական, հուզական և սոցիալական զարգացման մակարդակը,

- իրադարձության խոսքային կառուցումը (խոսքի զարգացման աստիճանը),
- մանրամասների քանակը (հիշողության բժախնդրությունը),
- իրադարձության մասին այլ անձանցից ստացված տեղեկությունը (ընտանիքի կողմից պոտենցիալ ճնշումը),
- հարցազրուցավարի՝ ռապորտ հաստատելու եղանակը,
- հարցազրուցավարի անձի ընկալումը երեխայի կողմից,
- հարցազրույցի վարման ոճը և հարցերի կառուցվածքը,
- անձնային գործոնները (բնավորությունը, խառնվածքը, հուզական առանձնահատկությունները և այլն):

Չափի առնելով բոլոր այս գործոնները՝ հարցազրուցավարը պետք է ընդունի, որ իր առջև դրված է խնդիր ոչ միայն երեխայից ստանալու հավաստի և ամբողջական վկայություն, այլ նաև պաշտպանելու երեխայի հոգեբանական բարօրությունը և կանխելու հետագա վերատրավմատիզացիան: Կարևոր է միշտ հիշել, որ երեխաները, ովքեր հարցաքննության ժամանակ դժկամությամբ են խոսում, կարիք ունեն աջակցության, այլ ոչ ճնշման:

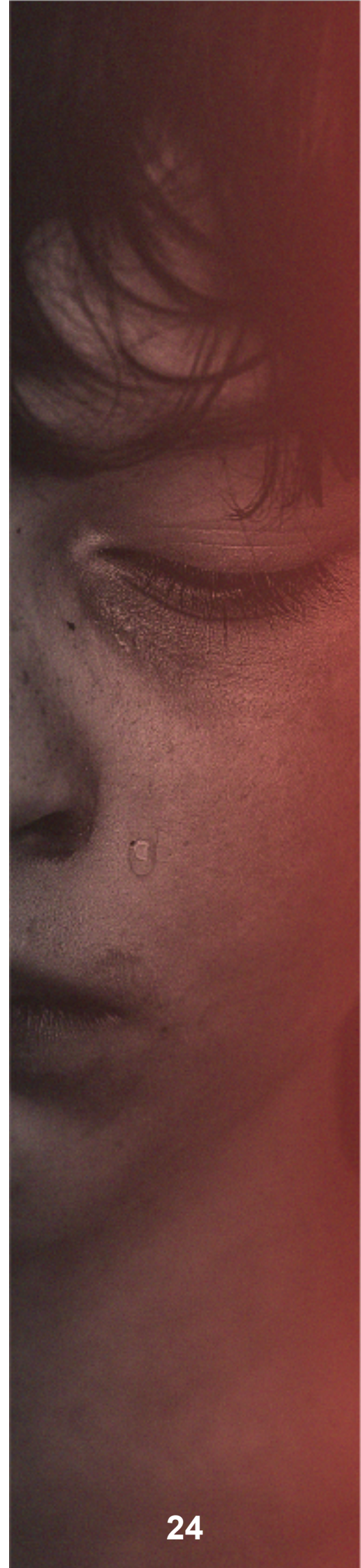
Ընդհանրապես, բարդ իրավիճակների կանխարգելումը երեխային քննչական և այլ դատավարական գործողությունների բոլոր տեսակներին ներգրավելիս, երեխայի լավագույն շահերի պաշտպանության և նրա արժանապատվության

Նկատմամբ հարգանքի պարտադիր պայմանն է: Ավելորդ հոգեֆիզիոլոգիական լարվածության կանխարգելումը միտված է հեշտացնելու երեխայի մասնակցությունը արդարադատության գործընթացին և նվազեցնելու նրան պատճառվող հոգեբանական վնասը:

Արդարադատության իրականացման գործընթացի շրջանակներում հանցագործությունից տուժած և հանցագործության վկա երեխաները անվերապահորեն բախվում են բարդ իրավիճակների հետ, որոնք նաև բնութագրվում են որպես կրկնակի զոհայնացում. դա կարող է տեղի ունենալ հանցագործության նկարագրության և համապատասխան փաստերի շարադրման ընթացքում, դատական լուսմների սկզբունն սպասելիս կամ դատարանում վկայություն տալու ժամանակ և այլն:

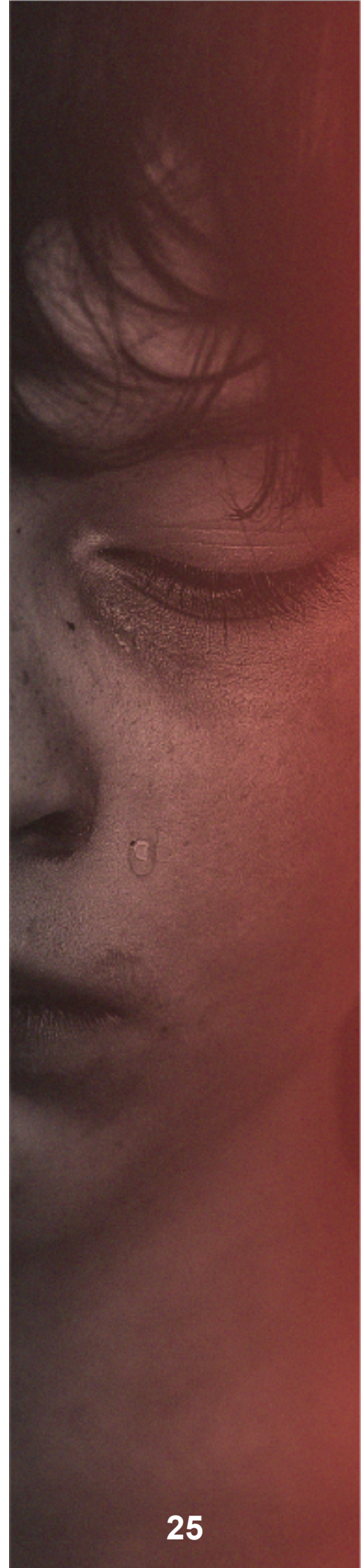
Երեխաները կարող են շատ չկամորեն հայտնել տեղեկություններ հանցագործության վերաբերյալ և պատմել հանգամանքների մասին, մասնավորապես, սեռական բռնության հետ կապված գործերի շրջանակում, քանի որ նման դեպքերում անդրադարձը մանրամասներին կամ հանգամանքներին առաջ է բերում ուժեղ սթրեսի ապրում: Սթրեսի պատճառը և բնույթը կարող են պայմանավորվել ենթադրյալ հանցագործի կողմից վրեժի հանդեպ վախով, հասարակության կամ ընտանիքի կողմից մերժված լինելու տագնապով, ամոթի զգացմամբ, մտավախությամբ, որ նրան չեն հավատա, ծնողների կողմից բացասական արձագանքի վախով, մեղավորության զգացումով և այլն [9]:

Դատական նիստի սպասման շրջանը, իր հերթին, կարող է երեխայի համար դառնալ լուրջ փորձություն, մանավանդ՝ փոքր տարիքում: Եթե դատական լուսմների հետաձգումը զուգորդվում է ենթադրյալ հանցագործի կողմից հոգեբանական ճնշմամբ կամ հետապնդումներով, սա երեխայի ներդաշնակ զարգացման համար էլ ավելի մեծ ռիսկային գործոն է: Մանավանդ, եթե երեխան ընտանիքի անդամների կողմից է ենթարկվել բռնության, ապա այդ փաստերի ի հայտ բերումը հանգեցնում է լուրջ հետևանքների ներընտանեկան իրավիճակի առումով (ենթադրյալ բռնարարի հետ շարունակվող վնասակար հաղորդակցում, նրա կողմից վկայությունները փոխելուն ուղղված ճնշումներ, հոգեբանական ահաբեկում և այլն), ինչը կարող է կործանիչ ազդեցություն ունենալ երեխայի վրա գործքի մինչդատական վարույթի ողջ շրջանում:

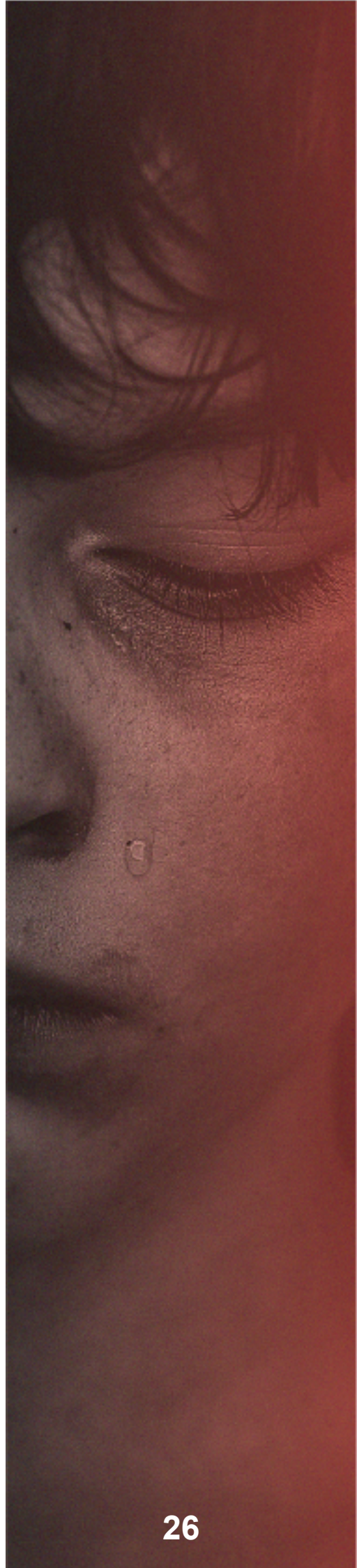
Ինքնին դատարանում վկայություն տալը երեխայի համար առանձին լուրջ սթրես է: Այս իրավիճակում վախերն ու տագնապները կարող են, մասնավորապես, կապված լինել մեղադրյալի և/կամ դահլիճում ներկաների առջև կանգնելու, ինտիմ և ամոթի զգացում առաջացնող մանրամասներ պատմելու անհրաժեշտության, տրվող հարցերը լավ չհասկանալու կամ քննադատության ենթարկվելու վախի հետ [9]:

Միևնույն ժամանակ, դատարանում վկայություն տալը միշտ չէ, որ ունի բացասական հետևանքներ: Պատշաճ նախապատրաստված և երեխայի հանդեպ

բարյացակամ ոճով իրականացվող դատական գործընթացը կարող է իրականում լինել չափազանց օգտակար երեխայի համար՝ ապացուցելու իր խախտված իրավունքի փաստը, հասնելու անարդարության պաշտոնական դատապարտմանը և պաշտապանելու ինքն իրեն: Նշված արդյունքները էական դրական դերակատարում են ունենում երեխայի հոգեբանական վերականգնման և արժեքավոր կյանքի փորձի ձեռքբերման համար:

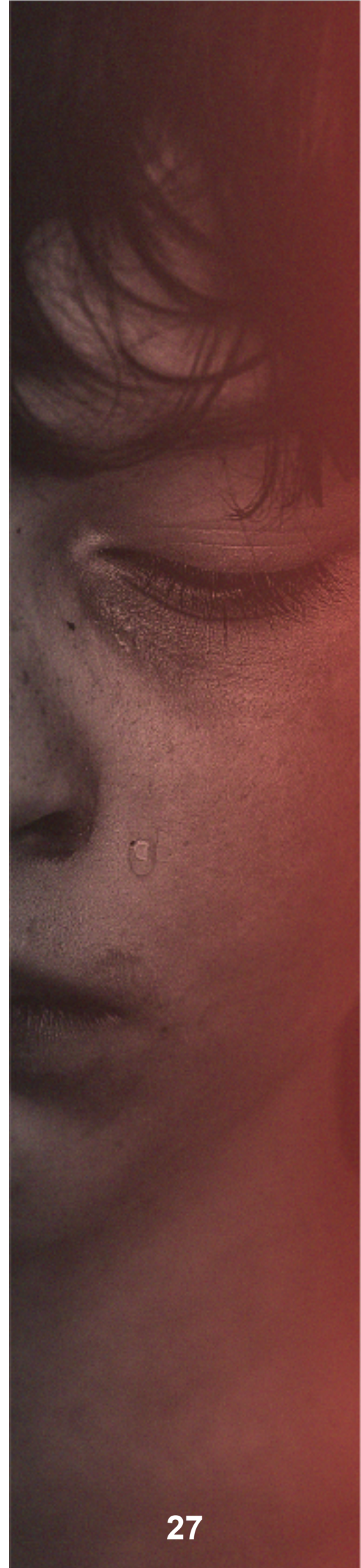
Դատական գործընթացում երեխայի անվնաս մասնակցության և երկրորդային զոհայնացման կանխման համար առաջնահերթ են գործքի քննության իրականացումը առավելագույն հնարավոր սեղմ ժամկետներում, ինչպես նաև երեխային աջակցող մասնագետի անփոփոխ լինելը գործընթացի ողջ ընթացքում: Սա դարձնում է իրավիճակն առավել կանխատեսելի և ստեղծում է իրավիճակի նկատմամբ վերահսկողության զգացում, ինչը կարևորագույն նպաստավոր հոգեբանական գործոններից է տրավմատիկ իրավիճակներում: Վերահսկողության զգացմանն է նպաստում նաև երեխային նախապես իրազեկելը հետագա գործընթացների բնույթի, տևողության, նրանից պահանջվող գործողությունների և հետևանքների մասին: Նույնիսկ, եթե առկա է մտավախություն, որ նման նախապատրաստումը կարող է խանգարել դատարանում ինքնաբուխ վկայություններ ստնալուն և գուցե իջեցնել գործընթացի իրավաբանական արդյունավետությունը, այնուամենայնիվ, ելնելով երեխայի լավագույն շահերի սկզբունքից, նրան նախապատրաստելը պարտադիր

պայման է:

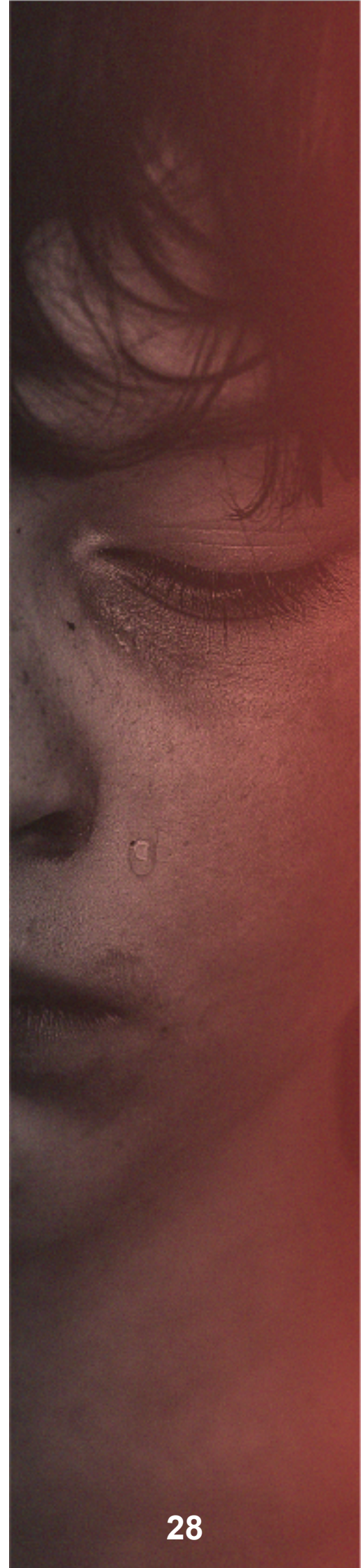
Անմիջական **առերեսումը**, որպես սթրեսաձին գործոն, հանդիսանում է առավել ռիսկային, քանզի երեխայի տրավմատիկ ապրումների խթանման հավանականությունը էականորեն բարձրանում է: Մասնավորապես, ենթադրյալ մեղադրյալի հետ աչքերի ուղիղ կոնտակտը կարող է երեխային վախեցնող և տրավմատիկ լինել, խթանել սուր հուզական արձագանք կամ հանգեցնել ներփակման: Բացի այդ, անմիջական առերեսումը կարող է խթանել երեխայի մեղքի զգացումը, քանի որ հաճախ ընտանեկան բռնության դեպքերում երեխաները ունենում են ամբիվալենտ (երկարժեք) զգացմունքներ և հույզեր իրենց նկատմամբ բռնացողների հանդեպ: Լինելով որոշակի իմաստով հուզականորեն կախյալ՝ երեխան կարող է դատական սթրեսային իրավիճակում ժամանակավորապես կամ կայուն ձևով վերափոխել իր վերաբերմունքը ենթադրյալ բռնարարին, իսկ ուղիղ առերեսումը այդ դեպքում վերջինիս հանդեպ մեղքի և ամոթի սուր զգացման հիմքեր կարող է ստեղծել: Նման ներքին կոնֆլիկտը միայն խորացնում է երեխայի տրավմատիզացիան և խոչընդոտում է նրա վերականգնմանը [9, 10]:

Առերեսման դեպքում երեխային օգնելու նպատակով կարող են ձեռնարկվել տարբեր միջոցներ: Այդ միջոցները կապված են փաստերի թույլատրելիության հետ և ներառում են երեխայի մինչդատական փուլում արված հայտարարությունների

տեսաձայնագրությունների կիրառումը, երեխայի հարցումը փակ հեռուստահամակարգի օգնությամբ, երբ երեխան չի տեսնում մեղադրյալին և գտնվում է դատարանի դահլիճից դուրս, տեղաշարժվող էկրանի կամ վարագույրի (ոչ թափանցիկ միջնորմի, միակողմանի հայելու) կիրառումը, որը թույլ չի տա երեխային և մեղադրյալին տեսնել միմյանց, դատարանի դահլիճից մեղադրյալի հեռացումը և այլն:

Միջազգային չափորոշիչները պահանջում են, որ երեխան հարցաքննվի բացառապես բարյացակամ ոճով՝ վախեցնելու պոտենցիալ ռիսկի իջեցման նպատակով: Թե՛ քննիչները և թե՛ դատավորները կարևոր դերակատարում ունեն այս դրույթի ապահովման հարցում: Փորձը ցույց է տալիս, որ լավագույն արդյունքների կարելի է հասնել, եթե երեխան հարցաքննվում է զրույցի ձևաչափում՝ ի համեմատություն միակողմանի կամ խաչաձև հարցաքննության ձևաչափերի: Վերջինիս դեպքում անհրաժեշտ է դատավորի կողմից գործընթացի նկատմամբ խստագույն վերահսկողություն երեխային հասցվող հնարավոր վնասի կանխարգելման նկատառումներից: Ավելին, անհրաժեշտ է հաշվի առնել, որ երեխան, մեծահասակի համեմատ, ունի ուշադրության կենտրոնացման ավելի քիչ ունակություն, այդ պատճառով կարևոր է նախատեսել ընդմիջումներ ըստ անհրաժեշտության: Երեխային տրվող հարցերի քանակը կարող է սահմանափակվել՝ նրա ուշադրությունը պահպանելու և առավել որակյալ ցուցմունքներ ստանալու նպատակով: Երեխաներին

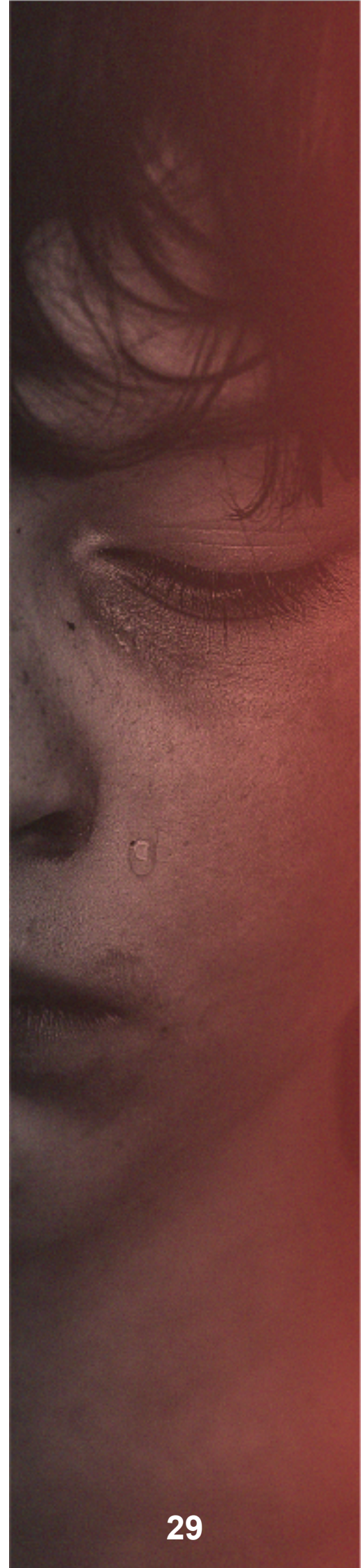

հարցաքննության պետք է ենթարկել միայն մեկ անգամ, բացառությամբ հատուկ դեպքերի:

Հանցագործությունից տուժած կամ հացագործության վկա երեխաներին դատավարության ժամանակ հարցեր ուղղվելու դեպքում դատավորները պետք է հստակ հետևեն գործընթացին և վերահսկեն՝ ինչ հարցեր և ինչպես են տրվում: Նրանք պետք է կասեցնեն.

- անհամապատասխան հարցերը, որոնք տրվում են երեխային վախեցնելու կամ տրավմատիզացիայի ենթարկելու նպատակով,
- արագ և բազմաթիվ անգամներ տրվող հարցերը, որոնք նպատակ ունեն երեխային շեղելու կամ շփոթեցնելու,
- երեխային իր տարիքում անհասկանալի լեզվով տրվող հարցերը,
- սեռական բռնության դեպքերում տրվող այն հարցերը, որոնք ենթադրում են, որ երեխան համաձայնություն է տվել սեռական գործողություններին, կամ նրա սեռական կյանքին վերաբերվող հարցերը:

Նման մարտավարությունները կարող են հանգեցնել երեխայի վախենալուն և նսեմացմանը, ինչը ոչ միայն կարող է նրան վնասել և սթրես առաջացնել, այլև այնպես ազդել նրա վրա, որ չկարողանա այլևս տալ գործի հետ կապված ճշմարիտ և հստակ տեղեկություններ [10]:

1. Lamb M.E., Malloy L.C., Hershkowitz I., La Rooy D. 2015. Children and the law. In Handbook of Child Psychology and Developmental Science, 7th ed., vol. 3: Socioemotional Processes, edited by R.M. Lerner and M.E. Lamb. Hoboken, NJ: Wiley, էջեր 464–512: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/9781118963418.childpsy312>
2. Brown D., Pipe M.-E. Individual Differences in Children's Event Memory Reports and the Narrative Elaboration Technique. Journal of Applied Psychology, 2003, Vol. 88, No. 2, էջ 195–206: <https://pdfs.semanticscholar.org/97fe/7756cf1c5b34169da653a7479fd-969b1c0e4.pdf>
3. Lamb M.E., Brown D.A. Conversational apprentices: Helping children become competent informants about their own experiences. British Journal of Developmental Psychology, 2006/24(1), էջեր 215–234: <https://www.nationalcac.org/wp-content/uploads/2020/02/Conversational-apprentices-Helping-children-become-competent-informants-about-their-own-experiences..pdf>
4. Walker A.G. Handbook on Questioning Children: A Linguistic Perspective, 3d ed. Washington, DC: ABA Center on Children and the Law, 2013. <https://www.americanbar.org/products/inv/book/213559/>
5. Newlin C., L Cordisco Steele L., Chamberlin A., Anderson J., Kenniston J., Russell A., Stewart H., and Vaughan-Eden V. Child Forensic Interviewing: Best Practices, Juvenile Justice Bulletin, Sep. 2015. <https://ojdp.ojp.gov/sites/g/files/xyckuh176/files/pubs/248749.pdf>

Լրացուցիչ մեդիա-նյութերը
Նախատեսված են Ձեզ
հետաքրքրող նյութի մասին
հավելյալ գիտելիքներ
ստանալու համար:

6. Interviewing a child witness or victim: how to get an accurate testimony without further traumatising the child. <http://phf.org.ge/en/resources/interviewing-a-child-victim-or-witness/>
7. International Evidence-Based Investigative Interviewing of Children (NICHD Protocol). <http://nichdprotocol.com/>
8. Գևորգյան Դ.Է., Խանամիրյան Ի.Ռ. Տուժող կամ վկա երեխայի հոգեվիճակի և նրա հետ հարցազրույցի վարման առանձնահատկությունները (ուղեցույց ոստիկանների համար). Եր., 2020: (տպագրության մեջ)
9. Справочник для специалистов и должностных лиц по вопросам правосудия в делах, связанных с участием детей – жертв и свидетелей преступлений, Серия справочников по вопросам уголовного правосудия, Управление ООН по наркотикам и преступности (UN-ODC), 2010. https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/handbook_on_child_victims_and_witnesse.RUS.pdf
10. Protecting children’s rights in criminal justice systems: A training manual and reference point for professionals and policymakers, Penal Reform International, 2013. <https://cdn.penalreform.org/wp-content/uploads/2013/11/Childrens-rights-training-manual-Final%C2%ADHR1.pdf>

